

Jerzy Zdanowski

prof. dr hab., Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Michał Lipa

dr, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

STOSUNKI MIĘDZYNARODOWE NA BLISKIM WSCHODZIE PO ARABSKIEJ WIOŚNIE. WPROWADZENIE

Proponowany do lektury numer trzeci „Krakowskich Studiów Międzynarodowych” za 2018 r. poświęcony jest Bliskiemu Wschodowi, z uwzględnieniem tamtejszego systemu stosunków międzynarodowych. Region zajmuje ważne miejsce w historii polityki międzynarodowej. Bliskość z Europą, bogate zasoby energetyczne, islam jako religia rywalizująca z chrześcijaństwem o duchowe przewodzenie, symboliczne dla chrześcijańskiego Zachodu znaczenie Palestyny z Jerozolimą, migracje, a także liczne konflikty i problemy rozwojowe, z którymi boryka się region – sprawiały, że Bliski Wschód był stale obecny w świadomości i polityce europejskiej.

W 2011 r. przez cały Bliski Wschód – od Mauretanii po Iran – przetoczyła się fala protestów społecznych, które określone mianem Arabskiej Wiosny. Mieszkańcy tego obszaru żądali przede wszystkim wolności i chleba. Te burzliwe wydarzenia były śledzone w zachodnim świecie z największą uwagą ze względu na spodziewane, aczkolwiek trudne do przewidzenia skutki. Okazały się one w jednych przypadkach bardziej, a w innych mniej głębokie – w Egipcie, Libii, Tunezji i Jemenie i Jemenie doszło do wymiany ekipy rządzącej, a Syrii do dzisiaj trwa wojna domowa – ale na pewno wstrząsnęły całym regionem i wpłynęły na bliskowschodni układ powiązań międzynarodowych.

Jaki jest system stosunków międzynarodowych na Bliskim Wschodzie siedem lat po Arabskiej Wiośnie? Jeśli przyjąć za teorią realizmu, że system bliskowschodni jest – jak każdy inny – anarchiczny (pozbawiony formalnej władzy zwierzchniej), hierarchiczny (w odniesieniu do realnej siły, jaką posiadają poszczególne państwa) i hegemoniczny, to co znaczą te terminy w doniesieniu do współczesnego Bliskiego Wschodu? Oto dwa podstawowe pytania, do których odnoszą się prezentowane materiały.

W centrum uwagi znajdują się państwa Bliskiego Wschodu. Państwo jest głównym podmiotem w systemie stosunków międzynarodowych i nauka o stosunkach międzynarodowych wskazuje na pewne wartości, które określają jego pozycje w systemie międzynarodowym. Za najważniejszą z tych wartości uznaje się bezpieczeństwo państwa i narodu. Zapewnieniu bezpieczeństwa narodowego służy wiele instrumentów oraz środków: dyplomacja, sojusze, potencjał gospodarczy, a nade wszystko siły zbrojne. Nadrzędność kwestii bezpieczeństwa nad innymi wartościami eksponowana jest w realistycznych czy neorealistycznych teoriach stosunków międzynarodowych. Autorzy tych teorii przedstawiają stosunki międzynarodowe jako płaszczyznę bezwzględnej walki państw o interesy narodowe z użyciem wszystkich możliwych środków, z militarnymi włącznie¹.

Drugą podstawową wartością dla państwa – jako podmiotu stosunków międzynarodowych – jest niepodległość, rozumiana jako wolność narodowa. Niepodległość państwa stwarza przesłanki dla wolności i rozwoju jego obywateli. Teorie liberalne w nauce o stosunkach międzynarodowych głoszą, że związek między tymi dwoma wymiarami wolności nie jest automatyczny i nieuchronny, jakkolwiek zapewnienie praw obywatelskich mieszkańcom państwa bez jego niepodległości bywa bardzo trudne².

Współistnienie państw wiąże się z przestrzeganiem przez nie ładu i sprawiedliwości. Respektowanie tych zasad decyduje o trwałości systemu stosunków międzynarodowych. Zasady te są wyrażane w normach prawa międzynarodowego, których poszanowanie powinno być podstawą polityki zagranicznej każdego z podmiotów stosunków międzynarodowych. Tak stawia sprawę koncepcja społeczności międzynarodowej³.

Kolejną wartością, którą powinno kierować się państwo – jako ogniwo w systemie stosunków międzynarodowych – jest dobrobyt obywateli. Takie podejście wyrażają teorie międzynarodowej ekonomii politycznej, wskazując na wagę powiązań gospodarczych między podmiotami międzynarodowych stosunków politycznych. Kwestia zasobności i bezpieczeństwa ekonomicznego obywateli ma

¹ Patrz: H.J. Morgenthau, *Scientific Man VS Power Politics*, Chicago 1946; *idem*, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York 1948.

² Patrz: I.L. Claude, *Power and International Relations*, New York 1962; *idem*, *Sword into Ploughshares: the Problems and Prospects of International Organization*, London 1964.

³ Patrz: H. Bull, *Justice in International Relations*, (1983–84 Hagey lectures), Waterloo 1985; *idem*, *The Anarchical Society: A Study in Order in World Politics*, New York 1977.

kapitałne znaczenie dla stabilności państwa, na co wskazują wydarzenia ostatnich lat w tzw. świecie nierozwiniętym⁴.

Jaka jest kondycja państw bliskowschodnich po kilku latach, które upłynęły od wydarzeń Arabskiej Wiosny? Jakie problemy wewnętrzne można uznać za podstawowe? Czy rządzące tymi państwami elity są zaangażowane na rzecz bezpieczeństwa i dobrobytu społeczeństw, czy też dbają przede wszystkim o swoje grupowe interesy? Czy państwa regionu tworzą system podmiotów współpracujących ze sobą w rozwiązywaniu takich problemów, jak katastrofalny niedobór wody, kurczące się zasoby ziemi rolnej i wysoki przyrost naturalny, czy też walczą ze sobą w sposób bezwzględny, kierując się partykularnymi interesami narodowymi?

Nauka o stosunkach międzynarodowych podkreśla również wpływ globalnych procesów oraz globalnego układu sił na stosunki między państwami danego regionu, a ten ulega wyraźnej rekonfiguracji. Z tego punktu widzenia, Bliski Wschód może być uznany za przypadek modelowy. Ingerencja mocarstw zewnętrznych w sprawy wewnętrzne datuje się co najmniej od wyprawy Napoleona do Egiptu w 1798 r. Region był wciągnięty przez mocarstwa kolonialne do obydwu wojen światowych, a po 1918 r. został rozczłonkowany na jednostki polityczne, których nawet granice zostały ustalone zgodnie z interesami tych mocarstw. Globalna zimna wojna lat 1947–1989 zaczęła się właśnie na Bliskim Wschodzie – rok wcześniej niż gdzie indziej – i zakończyła się na Bliskim Wschodzie rok później niż w Europie.

W świecie pozimnowojennym i jednobiegunowym ingerowanie przez globalnych aktorów w sprawy regionu nie tylko nie ustało, ale nawet się nasiliło. Jakie są przyczyny tego zjawiska, a także mechanizm i formy oddziaływania sytuacji globalnej na układ sił w regionie oraz *vice versa*?

W numerze piszą (w kolejności materiałów): Beata Molo (współczesne stosunki międzynarodowe), Jerzy Zdanowski (zimna wojna a Bliski Wschód), Michał Lipa (Egipt), Bartosz Wróblewski (Jordania), Krzysztof Bojko (Palestyńska Władza Narodowa), Artur Skorek (Izrael), Filip Cyganik (Iran), Jakub Sławek (Rada Współpracy Arabskich Państw Zatoki), Tomasz Młynarski (bezpieczeństwo energetyczne państw RWAPZ), Marcin Styszyński (Jemen), Katarzyna Czornik (Stany Zjednoczone a Bliski Wschód), Piotr Łukasiewicz (USA a Irak), Anna Diawoł-Sitko (Europejska Polityka Sąsiedztwa), Adrian Brona (Chiny a Bliski Wschód), Jerzy Zdanowski (Państwo Islamskie a ład światowy), Hubert Królikowski (siły zbrojne państw Maghrebu).

⁴ Patrz dwie prace R. Gilpina: *The Political Economy of International Relations*, Princeton, 1987; *idem*, *Global Political Economy. Understanding the International Economic Order*, Princeton 2001.